

Споменица академику Чедомиру Попову

Уређивачки одбор

Академик Василије Ђ. Крестић, академик Михаило Војводић,
проф. др Драган Станић, проф. др Љубомирка Кркљуш,
проф. др Бранко Бешлић, проф. др Ђорђе Ђурић

Матица српска
Нови Сад
2017.

Др АЛЕКСАНДАР РАСТОВИЋ, научни савештник

Историјски институт

Београд

ТЕОРИЈСКО МЕТОДОЛОШКЕ ПОСТАВКЕ АКАДЕМИКА ЧЕДОМИРА ПОПОВА

Академик Чедомир Попов био је један од ретких српских историчара друге половине 20. и почетка 21. века који се поред академика Радована Самарџића, Милорада Екмечића и Андреја Митровића често и темељно бавио и теоријским питањима историјске науке, историјском методологијом, историјом историографије, филозофијом историје, методиком наставе историје, што показује тематску разуђеност његових научних интересовања. Објавио је тридесетак научних радова на ове теме и једну монографију¹.

¹ Теоријско методолошки радови професора Чедомира Попова: „Методолошке концепције Јера Ренувена: прilog упознавању савремене француске историографије”, *Jugoslovenski istorijski časopis*, Београд, бр. 1–4, 1967, 443–450; „Две теорије монаде у савременој европској историографији”, *Treći program Radio Beograda* 2, 2 (пролеће 1970), 225–229; „Неки методолошки проблеми у проучавању историје Војводине”, *Зборник за историју* 2, Нови Сад: Матица српска, 1970, 153–165; „Станje у савременој југословенској историографији”, *Treći program Radio Beograda* (пролеће 1970), 1970, 192–193; „Чему служи историја?: (над књигом Марка Блока: Одбрана историје или занат историчара)”, *Летопис Машине српске*, год. 147, књ. 407, св. 1, 1971, 105–117; „Nacionalno i univerzalno”, *Treći program Radio Beograda* (пролеће 1972), 1972, 268–281; „Nekatore metologicke problem pri študiju dejin Vojvodiny”, *Slovaci vzhranici*, Martin, Matica Slovenska, бр. 2, 1974, 171–175; „Istoriјa i savremeno društvo”, *Treći program Radio Beograda*, 8, 32, 1977, 103–154; „Problem distance u savremenoj istoriji Jugoslavije”, *Treći program Radio Beograda*, бр. 32, 1977, 105–111; „Konceptacija novog nastavnog plana i programa za istoriju na Filozofском

Био је присталица истраживања историјских чињеница и коришћења традиционалног историјског метода који је подразумевао што већу објективност и тачност у истраживању историјске стварности, и жесток противник покушаја осавремењавања прошлости, њене идеологизације или инструментализације у дневно-политичке сврхе. Веровао је да историја не би смела да постане изманипулисани тумач дневне политике или да зарони у свет краткорочне политике. Такође, презирао је доктринарство, сматрајући да историјска свест треба да се развије као критичка свест, као инструмент садашњости, а не као средство које нас враћа на нека превазиђена решења. Историја као наука требало би да буде својеврсни коректив, поука и извор надахнућа. Залагао се за поштовање традиције као основе сваке културе, јер без ње нема ни културе. Међутим, није био за робовање традицији, него за њено критичко сагледавање, или у најмању руку за њено осматрање. Ширина погледа и огромна ерудиција дошле су до изражaja између осталог и у његовим радовима и студијама методолошког карактера.

Велик део својих теоријских промишљања синтетизовао је у драгоценој студији *O исτорији и исτоричарима* објављеној 1999. године у издању издавачке куће Зорана Стојановића из Сремских

---

fakultetu u Novom Sadu”, *Zbornik radova, Savremena univerzitetska nastava*, Novi Sad 1979, 85–89; „О овом избору методолошких rasprava Branislava Đurđeva”, *Razvitak čovečanstva i društva*, Novi Sad 1980, V–VI; „Југословенска историографија о европском проблему револуције 1848–49.”, *Срби и Мађари у револуцији 1848–1849. йодине*, књ. 16, Београд 1983, 187–199; „Između svedoka i tumača istorije”, *Književni glasnik*, Beograd, br. 3, 1985, 18–19; „Kako pisati istoriju Vojvodine”, *Zbornik radova XXXII Saveza udruženja folklorista Jugoslavije*, knj 1, 1985, 3–12; „Uloga nacionalne i opšte istorije”, *Istoriografija marksizma i obrazovanje*, Nedelja marksističkih rasprava, Beograd 1986, 37–44; „Неки значајнији резултати светске историографије о свету у новом веку”, *Nastava istorije*, бр. 1–2, 1987, 32–33; „Европа и српска национална револуција у XIX веку: историографско-методолошки оглед”, *Истраживања*, Нови Сад, св. 13, 1990, 89–114; „Неки методолошки проблеми istorije i teorije međunarodnih odnosa”, *Nastava istorije*, god. 1, 1991, 16–22; „Memoari kao istorijski izvor i kao interpretacija istorije”, *Zbornik Autobiografije i memoari*, Novi Sad 1993, 57–65; „Istoriografija i istoriozofija Mihaila Gruševskog”, *Jugoslovenski istorijski časopis*, Beograd, god. 30, br. 1, 1997, 197–202; „Трагање за тоталном историјом”, *Nastava istorije*, бр. 6, 1997, 71–81; „Историја и филозофија на делу”, *Српски социјалистички о класном и националном идтишту*, Београд 2001, 9–26; „Крај историје?”, *Сијоменица Новосађана: 78 дана ратња и сјарадања*, Нови Сад 2001, 181–184; „Између публицистике и науке”, *Лейбонис Матијце српске*, год. 182, књ. 478, св. 5, 2006, 925–929; „Кругови Екмечићеве историјске синтезе”, *Лейбонис Матијице српске*, год. 184, књ. 482, свеска 4, 2008, 991–998.

Карловаца у којој је акценат ставио на неколико важних тематских области. Први круг тема су теоријско методолошка питања као што су: однос културе, цивилизације и историје, дилема о крају историје, методолошки проблеми историје и теорије међународних односа, методолошки нацрт за тему европске силе и српски народ у 19. веку, мемоари као историјски извор и интерпретација историје, објективност и ангажованост историчара.

Други сет питања односи се на личности које су биле његови најзначајнији интелектуални, професионални и методолошко-педагошки узори и учитељи као што су професори Петар Поповић, Бранислав Ђурђев, Радован Самарџић, бард српске историографије и некрунисани владар београдске историјске школе, Слободан Јовановић и француски историчар Пјер Ренувен. Трећи круг чине области и личности које су обележиле развој југословенске и српске историографије од друге половине 19. века до краја 20. века као што су Иларион Руварац, утемељитељ критичке историографије код Срба, Васиљ Поповић, доајен београдске школе српске историографије и један од најбољих познавалаца Источног питања, академик Димитрије Ђорђевић, који је доста дugo остао изопштен из домаће историографије због идеолошких размишљања с тадашњом комунистичком власти и који је био принуђен да своју научну и професорску каријеру настави у САД, Жак Годшо, можда и понајбољи познавалац историје револуција 1848/49. године, академик и полихисторик Милорад Екмечић и други. Четврти сегмент представљају прикази пет изванредних књига историчара и академика Василија Костића, нашег најбољег познаваоца историје српског народа на простору Хабзбуршке монархије, академика Дејана Медаковића и двојице најбољих српских писаца Милоша Црњанског и Иве Андрића.

Разматрајући увек осетљиво питање објективности и ангажованости историчара и то на примерима из Француске револуције, сматрао је да је, између остalog, у науци објективно оно што је oslobođeno осећаја обојености и пристрасности, док када говори о објективности историје мисли пре свега на објективност историје као науке, као научног извештаја о прошлим догађајима.² Међутим, истовремено је упозоравао и да потпуне и апсолутне објективности не постоје у науци, него постоји само тежња ка достицању те

² Ч. Попов, *О историји и историчарима*, Сремски Карловци – Нови Сад 1999, 15–16.

објективности.³ Осврћуји се на објективност у научној историографији подвлачи да је објективност у великој мери обезбеђена кроз традиционални историјски научни метод (критика извора, реконструкција и опис историјских догађаја), али је њено остваривање у битној мери ограничено када се дође до нивоа интерпретације историјских догађаја јер на њу у великој мери утичу релативни и субјективни вредносни судови епохе. Оно што за једног историчара представља вредан догађај за другога може да буде потпуно бесмислено, оно што је за једнога добро и вредно за другог историчара може да буде потпуно лоше и негативно. Упозоравао је да у вредносној категоризацији историјских догађаја историчари могу да западну у замку зависности од вредносних норми епохе у којој живе и раде, а онда долази до изражaja такозвана идеологизација науке. За сваког историчара важно је да спречи свесно искривљавање и злоупотребу историјских чињеница.

Веома су корисни његови погледи на неке методолошке недоумице историје и теорије међународних односа јер су проблеми односа између народа и држава стари проблеми с којима се суочава историјска наука. Доста дugo преовладавала је историјска школа која је акценат стављала на проналажење и тумачење дипломатске грађе, политичких досијеа, јавних и скривених намера, као и планова и идеја водећих државника. Због тога је деценијама била популарна посебна врста историографске литературе која се звала историја дипломатије. Она је у први план стављала однос између влада, политичких и стратешких интереса државе, проблем безбедности граница, престижа у свету, токове дипломатских преговора, улогу личности и то пре свега државника, политичара, министара и дипломата у дипломатским преговорима. Ова историографска литература која је спадала у тзв. Позитивистичку историографију и задовољавала се ускополитичким интерпретацијама, временом је дошла под удар различитих критичких праваца: историјског материјализма, затим прогресивне грађанске мисли односно социолошке историографије, а трећи критички правац је позитивистичкој историографији замерао на сувише великому прогресивизму и уступцима материјализму. Критике марксистичке и социолошке историографије довеле су до трансформације историје дипломатије у свеобухватнију и далеко креативнију историју међународних односа.

³ Исто, 23.

Након завршетка Другог светског рата јавила се и нова наука, односно теорија или наука о међународним односима која је по својој суштини и даље била флуидна јер се њено поље истраживања кретало у широком спектру од друштвених, историјских, економских, географских до војностратешких питања. Француску школу историје међународних односа засновао је Пјер Ренувен, а теоријски су је разрадили Жан Дирозел, Рене Жиро, Ив Лакост. Иначе, професор Попов био је присталица ове школе, односно залагао се за употребу термина „историја међународних односа“ уместо фразе „историја дипломатије“.

Мемоари као важан историјски извор и својеврсна интерпретација историје такође су били предмет интересовања професора Попова. На питање ко пише мемоаре, лаконски одговара да су то амбициозни, динамични, креативни и надахнути људи, најчешће бивши војници и политичари, уметници и научници, истраживачи, пустолови који своје велике, спутане или неспутане амбиције нису до краја потрошили у областима у којима су се испробали или остварили. Углавном су то људи који су сишли са историјске сцене властитом вољом, или стицајем околности, при чему настоје да своје деловање заокруже или доврше, оправдају или популаришу, а све у циљу да продуже своје присуство у садашњости и своје историјско трајање.⁴ Напомињући да је интересовање за мемоаристику све веће, уједно се питао у чему лежи тајна премоћи мемоарских дела над научном историографијом. Његов одговор је да се у мемоарима губи граница између науке и књижевности при чему се не бришу врлине нити науке нити уметности. Мемоаре одликују живост, полет, маштовитост, а уз све то они не губе реалност, чврсту историјску заснованост и тачност. Пуни су субјективног доживљаја, нису обезличени као што је случај с научним делима.

Оно што се највише замера мемоарима од стране стручних историчара односи се на дуг проток времена од догађаја који се десио до његовог бележења, као и субјективност писца мемоара која се може изродити у намерну или ненамерну неискреност. И поред свих ових мањкавости мемоари су важан и незаобилазан историјски извор који је веома ценио. Истицао је три разлога због којих мемоаре не би требало запостављати. Мемоари су понекад једини или најпотпунији извор о неком историјском догађају. Други разлог се односио на њихов незаменљив допринос могућности

⁴ Исто, 50.

уживљавања (емпатије) историчара у епоху односно време које истражује. Зато су они својеврсни посредници између прошлости и истраживача. Трећи разлог је да су мемоари важан историјски извор не само о времену о којем говоре него и за време у којем су настали. Према томе, сви мемоаристи полазе од личног доживљаја и властитог историјског искуства и сви испољавају висок степен субјективности и егоцентризма, што не мора увек да има негативно значење.

Својом свеобухватношћу, озбиљним аналитичким и зналачким приступом издваја се текст „Методолошке концепције Џера Ренувена. Прилог упознавању савремене француске историографије”, који је професор Попов посветио свом еснафском учитељу, теоријско-методолошком гуруу, односно, како је говорио, свом правом ментору. Констатујући да су у светској историјској науци међународни односи у периоду од немачког уједињења до краја Другог светског рата заузимали посебно место, напомиње да је та врста историографије била посебно развијена у Француској. Њен творац и носилац био је Џер Ренувен, француски историчар светског гласа који је својим методолошко-теоријским поставкама веома снажно утицао на ставове и закључке до којих је у својим монографијама и научним радовима долазио његов верни настављач. Ренувен користи традиционални историјски метод, његове синтезе су потковане на вишедеценијском истраживању архивских извора и грађе, бриљантно влада документима, његови закључци су засновани на строго изнетим чињеницама. Своје теоријско методолошке постулате Ренувен је изнео 1964. године у изврсној синтези коју је потписао с његовим блиским сарадником Жаном Дијозелом, *Увод у историју међународних односа* као својеврсној библији или приручнику изучавању историје међународних односа. Иако је сâм проучавао догађаје из дипломатске историје модерног доба, при чему је његова основна преокупација била Први светски рат, Џер Ренувен је оштрој критици подвргну управо стару школу дипломатске историје, у потпуности одбацујући научно истраживање дипломатске историје и тежиште ставио на проучавање међународних односа. Према томе, он је критици изложио искључиво проучавање политичке историје у оквиру међународних односа и тежиште истраживања с политичке историје померио на истраживања друштвено-економских, географско-демографских и идејно-политичких услова живота у оквиру људских заједница.

Професор Попов с правом уочава велик значај Ренувенових фактора који утичу на међународне односе такозване „дубинске снаге”. Класификовао их је у седам категорија (географија, демографија, економија, финансије, национализам и национална свест, пацифизам, личност државника). Занимљиво је да је Ренувен као факторе који битно утичу на одређивање нације видео у религији и језику, али да они нису пресудни. Одлучујући фактор који утиче на формирање нације јесте воља за заједничким животом.⁵

Поред Ренувена, други узор Чедомира Попова био је академик Радован Самарџић, којег назива предводником београдског круга српске историографске школе. Иако је историјски извор основа историчаревог заната, Попов уочава да је Самарџић акценат стављао и на путописе, мемоаре, дневнике, усмена сведочанства. Неговање култа језика, његова чистота и лепота, прецизност стила и богатство лексике су врлине београдске историографске школе којој је Радован Самарџић по његовом мишљењу, дао огроман до-принос. Управо је те језичко-лексичке елементе, лепоту изражавања и писања, од њега преузео и неговао и сâм Попов.

Теоријско-методолошке погледе и ставове осим у монографијама објављивао је и у научним часописима, периодици, дневној штампи, публикацијама као и у јавним наступима и на многобројним конгресима историчара или стручним саветовањима на којима је активно учествовао. Из тог богатог опуса издвајају се текстови: „Методолошке концепције Јера Ренувена. Прилог упознавању савремене француске историографије”, „Чему служи историја?: (над књигом Марка Блока: Одбрана историје или занат историчара)”, „Стање у савременој југословенској историографији”, „Неки проблеми наставе историје на југословенским универзитетима”, „Европа и српска национална револуција у 19. веку: историографско-методолошки оглед”, „Неки методолошки проблеми историје и теорије међународних односа”, „Трагање за тоталном историјом”.

Своја схватања методолошких проблема историјске науке представљао је и на чувеним окружлим столовима које је организовао Трећи програм Радио-Београда током 70-их и 80-их година 20. века на којима су учествовали најзначајнији представници тадашње југословенске историјске науке. Из тог корпуса плене пажњу радови: „Две теоријске монаде у савременој европској историографији”, „Национално и Универзално и Функција историјске свести”,

⁵ Исто, 93–94.

„Историја и савремено друштво”, „Проблем дистанце у савременој историји Југославије”.

Из обиља текстова у којима је износио своје теоријско методолошке погледе указаћемо на неколико најважнијих. Поводом изласка из штампе књиге Марка Блока *Одбрана историје или заштити историчара*, у јануарској свесци *Летописа Матице српске* за 1971. годину објавио је занимљив историјско-филозофски есеј „Чему служи историја”, који представља својеврсну апотеозу, али и критику Блокове методологије. Осврћући се на недовршену књигу трагично преминулог творца социолошке историографије којег је ценио, а неке његове методолошке принципе прихватио и примењивао, напомиње да је историја посебно у 20. веку била угрожена с различитих страна. У првом реду угрожавала ју је експанзија техничких знања, затим напредак других наука, а пре свега социологије, као и турбуленције кроз које је прошло човечанство током Првог и Другог светског рата. Сви су ти елементи допринели да су се људи осетили изигранима од историје и да су почели да сумњају да ли се од ње може било шта научити, односно да ли је она као наука корисна.⁶

Одговарајући на то питање позвао се на Блока, који је сматрао да је сврха историје посредна и да задире у духовну сферу живота људи. Историја је корисна јер помаже људима да боље разумеју свет.⁷ Смисао историје је у „тражењу”, при чему је предмет историје човек у друштву то јест друштвени човек. Човек мора бити основна преокупација истраживања историје, коју је његов узор дефинисао као нају о човеку у времену, при чему брише границе између садашњег и прошлог. Према томе, историја повезује прошлост и садашњост, и то тако што открива и објашњава порекло и трајање свих појава људског друштва. Историчар се с једне стране пита шта се десило у прошлости, али и зашто је до тога дошло. Историјска наука открива почетке и узроке појава људског трајања.

Поред питања шта је сврха историјске науке осврнуо се и на Блокова схватања и размишљања у вези са занатском страном историчара односно методима његовог рада. У вези с питањем могућности сазнања историјске истине, истицао је да се она може сазнати, али да се појава која се истражује никада не може поновити

⁶ Ч. Попов, „Чему служи историја?”, *Летопис Матице српске*, јануар 1971, књ. 407, св. 1, Нови Сад 1971, 108.

⁷ Исто, 109.

или усмерити.⁸ Велико ограничење у сазнавању историјске истине је у томе да могућност сазнања није бесконачна. Блок се борио против субјективног схватања историје, тенденциозности, против оцењивања прошлости и коришћења вредносних судова у историографији. Што се тиче покретачких снага историје, сматрао је да оне леже у људској свести.

Професор Попов износи и Блокове погледе на питање периодизације историје и узрока који доводе до историјских појава. Одбацујући традиционалну хронолошку поделу историје према владарима, династијама, политичким структурама, залагао се за посебно разврставање, односно за периодизацију политичке, друштвене, економске, културне историје. Историју је делио на покољења и цивилизације, при чему је покољење кратка, а цивилизација појава дугог трајања. Коначно, историјске узроке сврставао је у три категорије: најопштији и стални, затим особени узроци и коначно најпосебнији узроци. Попов критикује овакву категоризацију историјских узрока, упозоравајући да је Блок њоме показао да не разликује историјске узроке од повода.

Односом између националног и универзалног бавио се у тексту „Национално и универзално” који је настао као резултат учешћа на научном скупу на тему „Функција историјске свести”, који је од 8. до 10. маја 1972. године организовала Редакција Трећег програма Радио-Београда. Попов констатује да проблем националног и универзалног привлачи пажњу историјске науке поготову ако се има на уму да је национално питање у 19. и 20. веку заузимало једно од најважнијих проблема европске и светске историје.⁹

Што се тиче Универзалног, оно за историчаре подразумева проблем праћења, генезе, развоја и судбине универзалног света. Сматрао је да су три идеологије оставиле снажан печат на европску историју. Ради се о хришћанској идеологији, рационалистичкој идеологији револуционарне грађанске класе и марксистичкој идеологији, при чему су све оне биле у сукобу с различитим видовима етноцентризма и национализма. У тим сукобима ове идеологије су доживљавале велике турбуленције и промене. Ипак, идеја универзалности се показала дуготрајнијом од националног принципа и национализма.¹⁰

⁸ Исто, 113.

⁹ Ћ. Попов, „Nacionalno i Univerzalno”, *Treći program*, br. 2, god. IV, proleće 1972, Beograd 1972, 269.

¹⁰ Исто, 271.

Пратећи развој националне свести, истицао је да је процес формирања нација текао различитим темпом, уз многе друштвене и политичке препреке које су на том путу лежале, при чему се процес потпуног заокруживања нација десио током грађанских револуција које су запљуснуле Европу у 18. и 19. веку. Идејне темеље за настанак модерних европских нација поставила је рационалистичка грађанска идеологија 17. и 18. века. Осврћујући се на принцип националног суверенитета, сматрао је да га је изнедрила Француска револуција, која је јавно обнзанила унутрашњу противречност грађанског друштва која се јавила између општељудских права народа и посебних права нација.

У 19. веку долази до изражaja грађански космополитизам чија је суштина била настанак једне међународне асоцијације слободних и мирољубивих земаља до које би се дошло постепеним уједињавањем постојећих националних држава, при чему је најважнији услов њеног формирања био увођење грађанске демократије у свим државама. Мислио је да национализам и антиуниверзализам нису током 19. и 20. века остали само у домену идеологије и друштвене свести него су имали и огромну политичку снагу с разорним дејством. Њихова ударна песница било је грађанство, а посебно поједини његови делови као на пример ситни слојеви (малограђанштина) и сељаштво.

Још један текст Чедомира Попова из теоријско-филозофско-историографског опуса привлачи пажњу. Ради се о чланку „Европа и српска национална револуција у 19. веку. Историографско методолошки оглед”, објављеном у *Истраживањима* за 1990. годину, а у којем је дао своје виђење појма, времена и просторног обухвата Српске револуције. Рад је настао у години када се још обележавала двестогодишњица велике Француске револуције која је представљала вододелницу како европске тако и светске историје, али и у тренутку када су се тамни облаци надвијали над другом Југославијом наговештавајући тешке тренутке за српски народ. Иако се у историографији доста писало о овој проблематици, сматрао је да се о односу Европе и Српске националне револуције може још много тога рећи и написати. Анализирајући појмове Европа и Српска национална револуција, свесно је ушао у научну полемику око временског, садржинског и просторног одређења појма Српска револуција. Усвајајући стандардни појам Европа, под којим се подразумевају државе и народи Старог континента, заступао

је тезу о односу европских народа и држава према Србима и њивој националноослободилачкој борби у 19. веку. Према томе, он питање односа Европе према Српској националној револуцији смешта у контекст историје међународних односа у новом веку.¹¹ Заступао је мишљење да би у методолошком смислу тај однос требало да се разматра са становишта које је много сложеније од званичне политике европских влада и службене дипломатије, а то значи да треба узети у обзир и деловање такозваних дубинских снага и покретачких механизама као што су материјални и економско-финансијски интереси, стратешки циљеви, доминантне методолошко-политичке концепције, стремљења колективне свести.¹²

Његова теза је била да су се европске силе према балканском и српском питању руководиле својим политичким, стратешким и трговачко-финансијским интересима, при чему је у једном тренутку била важна једна група интереса, а у наредном нека сасвим друга врста. Овде не треба испустити из вида да у 19. веку европске државе нису биле ни у социјалном, али ни у идејном смислу јединствене, односно национално хомогене целине. Професор Попов био је један од првих историчара у српској и југословенској историографији који је сматрао да у односу Европе према српском питању, научноистраживачку пажњу треба усмерити на утицај јавног мњења поједињих европских (најважнијих) држава на српску националноослободилачку борбу. При томе он јавно мњење дефинише као део друштва који је добро обавештен и који на основу те обавештености критикује, предлаже, износи своја мишљења и покушава да их наметне као доминантни став званичних представника политичког и државног живота своје државе.

Вредни пажње су његови погледи и тезе о појму Српска револуција, који је представљао камен спотицања и жестоких полемика најугледнијих српских историчара у последњих неколико деценија. У том смислу ушао је у научну полемику с професором Радошем Љушићем, односно оспорио његову тезу да је национални део Српске револуције завршен 1833, а социјални 1835. године, када је коначно дошло до укидања феудализма. Такође, није се сложио ни са Љушићевим својењем Српске револуције на простор Београдског пашалука и шест нахија тврдећи да је Српска револуција

¹¹ Ч. Попов, „Европа и српска национална револуција у XIX веку. Историографско методолошки оглед”, *Истраживања* (НС), 13, 1990, 89.

¹² Исто, 90.

имала шире просторно, садржинско и времененско утемељење које превазилази оквире Београдског пашалука, односно да је обухватала све националноослободилачке тежње, идеје, програме и разне политичке и оружане активности целокупног српског народа, и то не само у Кнежевини Србији (револуцију шири и на просторе Црне Горе, БиХ, Старе Србије) у раздобљу од 1804. до 1918. године, када се по њему она коначно завршава.¹³ Веома утемељено стоји и његова теза о постојању, сложености, ширини и дугом континуитету историјског процеса Српске националне револуције од 1804. до 1918. године, коју смешта у шире европске оквире.¹⁴

Такође, занимљива је и његова периодизација која се тиче односа Европе и Српске револуције, а коју разврстава у шест етапа:

- Европа и Срби током Првог и Другог устанка 1804–1815;
- Европа и националне тежње Срба 1815–1849;
- Европа и национално револуционарни покрети српског народа 1850–1878;
- Европа и Срби у доба затишја српског националног покрета 1878–1903;
- Европа, Срби и југословенски покрет 1903–1914;
- Срби у борби за настанак Југославије и Европа 1914–1918.

Вредан труда је и каталог радова односно научна библиографија текстова о односу Европе и Српске револуције коју је приредио у истом раду. На једном месту систематизовао је најважније изворе, научну литературу и листове који су разматрали ово важно питање. Резимирајући своје напоре да приреди користан попис научне библиографије о Српској револуцији и односу европских држава и народа према српском народу, он с правом подвлачи да је дотадашња научна продукција била обимна и разноврсна, али да преовлађују радови у којима се третирају званична државна, политичка, дипломатска и војна активност европских држава и великих сила према српском народу у његовој борби за остваривање циљева националне револуције. На основу досадашњих истраживања предлагао је да се сачини и синтетичка историја међународног положаја и спољне политике Србије од 1804. до 1914. године, као и да се истражи шта је Српска револуција значила за Европу у 19. веку, односно шта је то европско а шта извorno српско у нашој историји. Чини нам се да су ова питања остала велика непознаница

¹³ Исто, 97.

¹⁴ Исто, 98.

актуелна и четврт века након што је објављен овај по нашем мишљењу један од најважнијих методолошких радова професора Попова.

Као верни настављач теоријско методолошких принципа Јера Ренувена, и Попов је током свог вишедеценијског научног и истраживачког рада изградио своју методологију, коју чине неколико кључних методолошких принципа и теза. Прво, по њему је историја најегзактнија и најпроверљивија друштвена и хуманистичка наука која омогућава поређење друштвених појава и феномена и на основу тих поређења може да препознаје и вреднује савремени свет. Друго, сматрао је да је могућност релативизовања савременог живота уз помоћ историјског искуства највећа вредност историјске науке која се тиме бори против сваке врсте апсолутизације или догматизације. Треће, енергично се противио покушајима осавремењивања историје применом методе емпатије или уживљавања у догађаје који су се забили, што је посебно дошло до изражаваја у његовој студији *Велика Србија* која је до сада доживела чак седам издања, иако је дубоко веровао да историчар не може да остане ван сложених токова савременог живота. С тим у вези био је против идеологизације или инструментализације историјске науке. Четврто, истицао је значај дубинских снага и фактора као покретачких механизама историјских процеса и међународних односа у целини.

Пето, указивао је на значај Србије и српског народа на европске процесе и појаве дугог трајања, посебно током 19. века, који карактерише стварање или завршавање процеса настанка националних држава. Шесто, у методолошком смислу успео је да затвори вишедеценијску полемику у домаћој историографији о Српској револуцији прецизирајући њен карактер, временски и просторни оквир. Српску револуцију је дефинисао као националну револуцију, у просторном погледу проширио је на националноослободилачке тежње целокупног српског народа, дакле не само Срба на подручју Београдског пашалука, како се у домаћој историографији добрано тврдило, и временски је ставио у раздобље од 1804. године до завршетка Првог светског рата и настанка прве југословенске државе 1918. године. Седмо, био је заступник тезе да Српска револуција није догађај локалног карактера него јој је дао шире европско значање јер је представљала прву и најзначајнију револуцију у ланцу националноослободилачких револуција које су захватиле Балкански полуострво почетком 19. века. Својим теоријско-методолошким

размишљањима оставио је дубок траг у историјској методологији и историографији Србије и српског народа.

ALEKSANDAR RASTOVIĆ, PhD, Senior Research Fellow

Institute of History
Belgrade

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL POSTULATES OF THE ACAMEDICIAN ČEDOMIR POPOV

ABSTRACT: Academician Čedomir Popov gave an invaluable contribution to the development of Serbian historiography, and the theoretical and methodological postulates he developed during his scientific and research work spanning over a number of decades, are also remarkable. He was the proponent of historical facts research and an advocate for the use of the traditional historical method. He most energetically opposed attempts to modernize the past and dogmatize historical science, believing that historical consciousness should develop a critical spirit. In his opinion, history was the most exact humanist science. Professor Popov understood the importance of the so called deep forces, i.e. factors in international relations. In addition, with his precise stance he ended a decades-long dispute in national historical science regarding the definition of the notion of Serbian revolution in terms of place, role, time, space and content.

KEYWORD: academician Čedomir Popov, historian, historiography, traditional historical methods, Serbian revolution